

УДК 371.147

М. О. КОЛЕСНИК

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ БІОЛОГІЇ НА ЗАСАДАХ КОЛЕКТИВНОЇ ТВОРЧОСТІ

Досліджено цілеорієнтації навчання студентів хіміко-біологічного факультету, розкрито причинно-системний підхід у побудові навчального процесу професійної підготовки вчителів-біологів та його вплив на розвиток особистості студента. Розглянуто інноваційний системний підхід до організації навчального процесу, заснований на науковій концепції універсології, на прикладі курсу на вибір студента «Творча майстерня майбутнього вчителя». Показана тенденція переходу від колективно-несвідомої до колективно-свідомої творчості як важливої якості майбутніх учителів-біологів.

Ключові слова: особистість студента, системний підхід, концепції універсології, колективно-свідомо творчість.

М. А. КОЛЕСНИК

ПОДГОТОВКА БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ БИОЛОГИИ НА ПРИНЦИПАХ КОЛЕКТИВНОГО ТВОРЧЕСТВА

Рассматриваются целеориентации обучения студентов химико-биологического факультета, раскрыто причинно-системный подход к конструированию учебного процесса профессиональной подготовки учителей биологии и его влияние на развитие личности студента. Предложен инновационный системный подход к организации учебного процесса, который основан на научной концепции универсологии, на примере курса на выбор студента «Творческая мастерская будущего учителя». Рассмотрена тенденция перехода от коллективно-несознательного к коллективно-сознательному творчеству как важному качеству будущих учителей биологии.

Ключевые слова: личность студента, системный подход, концепция универсологии, коллективно-осознанное творчество.

М. О. KOLESNYK

FUTURE BIOLOGY TEACHERS TRAINING ON THE BASIS OF COLLECTIVE CREATIVE WORK

Goal-oriented training of the students of the faculty of chemistry and biology has been highlighted. In this article we expose reason-system approach to the organizing of educational process of biology teachers professional training and its influence on the development of personality of a student. Innovative systematic approach to educational process organization which is based on the scientific conception of universology, using as an example optional course «Creative workshop of the future teacher» has been presented. The article deals with the tendency of transferring from collective-unconscious towards collective-conscious creative work as an important quality of the future biology teachers.

Key words: personality of a student, system approach, conception of universology, collective-conscious creative work.

В умовах сучасної реформації освітнього простору ведуться активні міждисциплінарні інтеграційні дослідження щодо всебічного розвитку особистості людини, зокрема професійної підготовки вчителів, здатних виховувати покоління дітей XXI століття. Розуміння цієї проблематики вказує на той факт, що свідомо колективна співтворчість у реалізації освітніх проєктів надає значно більші перспективи розвитку особистості майбутнього вчителя, а також,

відповідно, й особистостей його потенційних учнів, аніж колективно-несвідома підготовка вчителів у вищих навчальних закладах освіти.

Розвиток сучасної педагогічної школи в Україні переживає кризовий стан через невідповідність реальним запитам суспільства та його можливостей у реалізації якісного освітнього процесу, зокрема ланки вищої педагогічної освіти. Формування особистості майбутнього педагога (саме формування, а не підготовка педагогічних кадрів, як, зазвичай, ми звикли коментувати освітній процес у педагогічних ВНЗ) вимагає перебудови в структурі всього педагогічного процесу вищих навчальних закладів. Чимало дослідників [1, 2, 4, 5] вважають, що сучасна освіта не виконує свого глобального призначення, яке вони вбачають у наступному:

- надавати розуміння мети та смислу життя людини;
- формувати причинно-наслідковий світогляд;
- формувати ієрархію цінностей;
- сприяти моральному прогресові суспільства.

Подібна невідповідність породжує низку суперечностей, в тому числі й в освітньому середовищі майбутніх педагогів. Опитування, яке проводилося в Чернігівському державному педагогічному університеті імені Т.Г.Шевченка у 2008-2009 н.р. з метою виявлення цілеорієнтації навчання студентів хіміко-біологічного факультету, показало, що більшість респондентів метою свого навчання вважають отримання диплому про вищу освіту (42,86% – I курс, 64,71% – II курс, 32% – III курс, 42,42% – IV курс, 41,67% – V курс). Можливість творчої реалізації визначили відповідно тільки 28,57%, 11,76%, 16%, 21,21% та 16,67% студентів I–V курсів навчання.

Покликання вчителя біології – поглибити розуміння цілісності світу, його взаємозалежності та відкритості, створити свій підхід до вирішення проблеми, приєднатись до пошуку найголовнішого у дивовижній складній системі нашої планети, дізнатись самому і навчити цьому інших. Здійснити це покликання в умовах формування нової парадигми розвитку людства досить важке завдання, якщо немає системності поглядів та орієнтирів індивідуального розвитку особистості майбутнього вчителя.

У законі України «Про вищу освіту» вищу освіту визначено як рівень освіти, який здобувається особою у вищому навчальному закладі в результаті послідовного, системного та цілеспрямованого засвоєння змісту навчання...; зміст вищої освіти – обумовлена цілями та потребами суспільства система знань, умінь і навичок, професійних, світоглядних і громадянських якостей, що має бути сформована в процесі навчання з урахуванням перспектив розвитку суспільства, науки, техніки, технологій, культури та мистецтва [3]. Але в сучасній реальності ми спостерігаємо досить великий розрив між теорією і практикою навчання. Саме тому *метою статті* є висвітлення шляхів реалізації колективної творчості студентів-біологів у їх професійній підготовці.

Ми пропонуємо поглянути на проблему з інноваційних позицій наукової концепції універсології [5, с. 271; 6, с. 113], основні теоретичні та методологічні засади якої були сформульовані Поляковим В. А. у 90-х роках XX століття і предметом та об'єктом якої стали причинно-системна побудова та розвиток світу, а також універсальні закономірності розвитку систем. Безпосередньо ми використали також напрацювання та дослідження науковців у педагогічній системології як галузі універсології [1, с. 87].

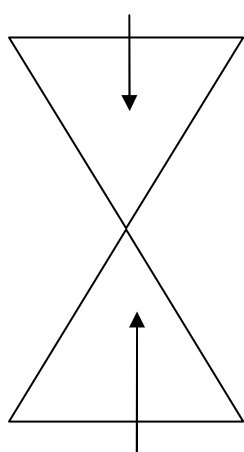
Проведений аналіз наукової літератури та власний досвід практичної діяльності дозволяють нам зробити висновок, що використання концептуальної основи універсології в педагогіці вищої школи дозволить підвищити ефективність функціонування освітніх систем вищих навчальних закладів (ВНЗ); скоротити невиправдані витрати часу та інших ресурсів щодо вивчення неактуальних та неперспективних шляхів розвитку освітньої системи; узгодити багаторівневі інтереси в суспільстві та в освітньому середовищі, зокрема у професійній підготовці майбутніх вчителів. На жаль, сьогодні свідчить про ще один хибний шлях вирішення проблеми: технології (доскональне знання базової технології й уміння працювати за твердою схемою без відступів і так званої «творчості») в роботі вчителя вже ближчого майбутнього будуть визначати успіх на 80%, індивідуальна майстерність – тільки на 20%. На думку Підласого І. П. [4, с. 320] майбутня педагогіка тяжіє до знеособлення, коли вона все менше залежить від особистості педагога, а різноманітні авторські технології в особистісному виконанні педагога зводяться до головного продукту на ринку педагогічних послуг. Таким чином, визначилась головна проблематика сучасної освіти майбутніх

вчителів – повна й глибока переорієнтація ціннісних орієнтирів особистості від еволюційного розвитку та відповідальності до споживацького ставлення в галузі «педагогічних послуг».

Передумовою системної професійної підготовки майбутнього вчителя біології є, перш за все, розуміння неперспективності (неефективності, або інволюційності) односторонності розвитку особистості. Навчаючи учнів бути цілісною особистістю, треба самому бути цілісним, а саме – не зупинятися в своєму розвитку, ідентифікувати себе в усіх сферах свого прояву. Таким чином, пізнаючи принцип «дзеркала», в якому відображається сам вчитель через систему взаємовідносин зі своїми учнями, він і передає цю цілісність, як живий приклад свого способу життя. Іншими словами, якщо майбутній вчитель не буде оригінальним, не виходитиме за межі звичайного, він не буде конкурентоспроможним [2, с. 56].

Висвітлюючи закон причинної зумовленості, важливо також сказати про принцип відповідальності в системі взаємодії «викладач – студент» (рис.1). Більшість конфліктних ситуацій виникає саме через невзяття відповідальності на себе однією зі сторін взаємодії.

За даними наших досліджень середній рівень значущості взаємовідносин з природою у випускників (майбутніх вчителів біології) залишається відносно незмінним. Суттєві зміни відбуваються тільки в перерозподілі значущості серед трьох ланок, задіяних у формуванні відношення особистості до природи – перцептивної, когнітивної та практичної відповідно до специфіки професійної підготовки майбутніх вчителів. З огляду на це, є необхідність скоректувати навчальний процес таким чином, щоб упродовж усього навчання були правильно задіяні всі три вищезгадані ланки формування відношення до природи.

Причина – сукупність факторів, якими формується управляюча взаємодія (потенціал викладача, його творчий імпульс, що допомагає студентам піднятися на більш високий рівень пізнання)

Перехідний процес – простір, який забезпечує взаємодію між причиною та наслідком (освітній процес, взаємодія між викладачем і студентом)

Наслідок – простір, на який спрямований управляючий вплив (студенти, які застосовують отримані знання в житті)

Рис. 1. Причинно-наслідкова модель системи взаємодії «викладач – студент».

З позиції причинно-системного підходу, який пропонує універсологія, можна пояснити подібний стан речей [6, с. 112] таким чином. *Когнітивна функція* у навчальному процесі ВНЗ превалює над усіма іншими, але не виконує своєї інтегруючої ролі (студенти отримують знання у розібраному безсистемному вигляді і тільки одиниці можуть здійснити процес систематизації самотужки). *Комунікативній функції* у вищій школі надається замала увага. Більше превалюють традиційні класичні односторонні форми взаємодії між викладачем і студентом, а взаємодії між студентом і студентом у навчальному процесі взагалі подекуди не запрограмовані, оскільки існує тенденція індивідуалізації навчання до повного інколи усамітнення у своїх успіхах або невдачах. Ситуацію поліпшують сучасні проектні технології, які зараз також почали успішно використовуватися в навчальному процесі у ВНЗ, але вони вимагають від викладача творчого підходу і переосмислення своїх тенденцій розвитку, на що йдуть далеко не всі, оскільки ці технології не є обов'язковими для впровадження. Тож маємо як наслідок *регулятивну функцію*, яка здійснюється не з позицій творчого підходу і колективної співтворчості «знизу», а низки директив, які спускаються у вигляді нормативних документів «зверху». Здоровий баланс та буфер-обмін ініціативами належним чином не здійснюється (регулятивна функція).

Ми дослідили причинно-системний підхід в побудові навчального процесу та його вплив на розвиток особистості студента (на основі універсальних закономірностей розвитку систем)

на прикладі факультативного курсу «Творча майстерня майбутнього вчителя». Розробили структуру та зміст, а також практично впровадили у першому півріччі 2008–2009 н.р. програму «Творчої майстерні майбутнього вчителя» для студентів хіміко-біологічного факультету Чернігівського державного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка.

Можна виділити сім основних критеріїв, за якими запропонований нами системний підхід в організації навчального процесу зі студентами є доцільним:

1. Гуманістична спрямованість, яка дозволяє відповідно до вимог суспільства побудувати в майбутньому свій педагогічний процес.
2. Наслідково-системний світогляд як еволюційно-орієнтований спосіб життя (активна громадянська позиція) та системно-логічне мислення.
3. Високий професіоналізм, колективна творчість.
4. Духовна культура: пріоритети загального благополуччя над особистими.
5. Потреба та готовність до постійної самоосвіти.
6. Самодисципліна в емоційному плані: позитивне емоційне ставлення до членів колективу, повага до думок іншого, культура спілкування.
7. Вміння оптимально визначати та використовувати наявні матеріальні ресурси для здійснення поставленої мети.

Експериментальна перевірка ефективності причинно-системного підходу у формуванні системного світогляду студентів хіміко-біологічного факультету в ході занять факультативного курсу «Творча майстерня майбутнього вчителя» відбувалась шляхом їхньої самооцінки. Нижче наведені дані декількох студентів, показники самооцінки яких в ході занять підвищилися на два, а подекуди й на три порядки (рис.2).

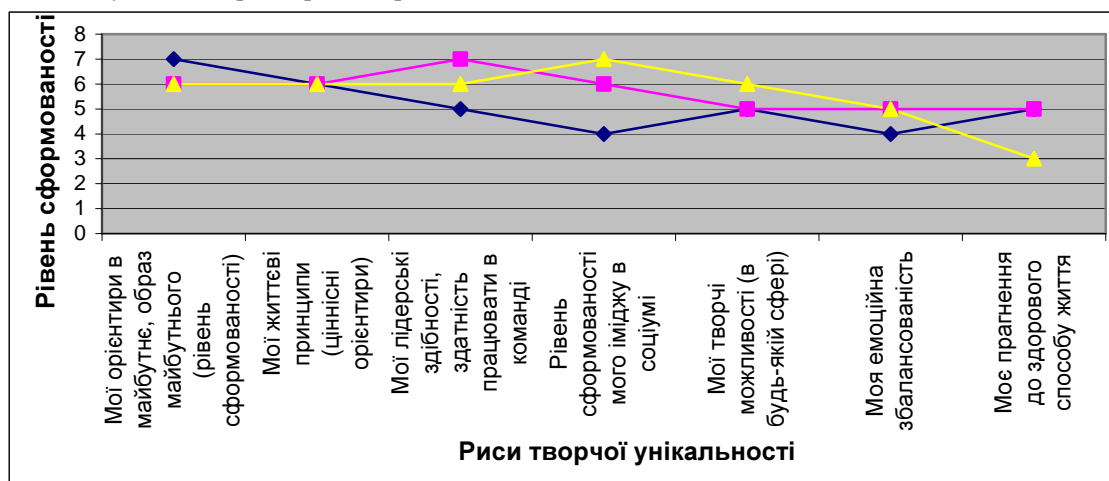

Рис. 2. Рівень сформованості творчої унікальності учасників факультативу «Творча майстерня майбутнього вчителя» по завершенні занять.

Завдання «Творчої майстерні майбутнього вчителя» – при розкритті потенціалу групового лідерства (колективно-свідомої творчості) знайти новизну та нестандартність у побудові форми взаємовідносин. Було запропоновано 12 інтерактивних занять, зміст кожного з яких розроблявся відповідно до моделі поетапного формування системи вчителя, яка повинна актуалізуватися (для подальшого формування) взаємовідносин [5], таким чином, щоб кожна окрема тема відбивала певну якість упродовж всього заняття, відповідно до характеристики кожної детермінанти в циклі.

Цільова орієнтація занять «Творчої майстерні майбутнього вчителя».

Справжній учитель: міфи та реальність (резонанс поглядів). Суть поняття «освіта» в XXI столітті; кризи розвитку освітнього середовища та можливі перспективи освіти в майбутньому (сім сходинок культури в освіті). Поняття «ціннісні орієнтири» як «компас» в педагогічному просторі. Дилема: здатність вчителя до виживання в класі або творчість з класом (початкові уявлення про колективну стратегію вчителя). Кожна сходинка в освіті як точка вибору для вчителя, коли причина об'єднується з наслідком; дискусія на тему «справжній учитель – міфи та реальність». Розкриття першої якості вчителя: *спрямованість*.

Крок назустріч собі, або формула унікальності. Визначення смислу виразу «вміння бачити мету і не помічати перешкод». Історія нестандартностей. Суть відповідальності за свій розвиток як майбутнього вчителя (на семи рівнях розвитку). Дискусія на тему «Унікальність, яка залишається у пам'яті учня». Розкриття унікальності мікрокосмосу людини як відображення макрокосмосу. Розкриття важливості якостей вчителя: *наполегливостю*.

Полярність вічного: учитель і учень. Починаємо з себе! Побудова простору самовиявлення учасників заняття (потреба в розвитку) за 7-ма рівнями. Розв'язання проблеми: чи дорівнює адаптивність форми гнучкості змісту? Розкриття суті полярності в системі «вчитель – учень»; через єдність та боротьбу протилежностей (або учень – дзеркало вчителя). Розкриття потреби в розвитку таких якостей вчителя, як *гнучкість та адаптивність*.

Нестандартність мислення – злітна смуга твого успіху (або виходимо за рамки самого себе). Суть та алгоритм нестандартного мислення. Цінність нестандартного мислення для розв'язку актуальних задач, які ставить перед собою вчитель. Стилі поведінки вчителя в системі взаємовідносин «вчитель – учень». Потреба бути нестандартним. Крок до розвитку своєї педагогічної інтуїції. Якість вчителя – *чутливість (інтуїція), професіоналізм*.

Імідж сучасного вчителя, або оригінальність як конкурентно-спроможність. Цінність створення унікального іміджу вчителя для досягнення успіху. Складові іміджу вчителя за семирівневою системою. Практичне значення стилів поведінки вчителя у системі взаємовідносин «вчитель – учень». Якість вчителя – *лідерство* (співтворчість, а не пригнічення).

Символізм взаємовідносин у казках світу. Світоглядне значення казки. Система цінностей, які визначаються в казках і які ставить перед собою вчитель. Стилі поведінки (взаємовідносин) героїв відомих казок. Дилема «соціум і казка – ілюзії і правда» з точки зору системи цінностей. Розумний баланс між професіоналізмом вчителя і вмінням бачити казку в житті кожного дня. Якість вчителя – *уважність до деталей, деталізація*.

Перехрестя семи доріг (вміння взаємо-узгоджувати). Світоглядне значення поняття «вибір» для вчителя. Система ціннісних орієнтирів для вчителя у процесі вибору найоптимальнішої стратегії навчання, будемо «Дерево цінностей». Стилі поведінки учасників заняття в ході їхньої колективної роботи по системі «2-4-6– всі разом», або як досягти комфорту в колективі. Суть взаємоузгодження інтересів в колективі як вибір між особистим та колективним (колективна стратегія вчителя). Здоровий баланс у дилемі «особистість – колектив» через рису вчителя *збалансованість, або врівноваженість*.

Поезія в педагогіці, або навіщо людині крила. Поезія як спосіб світосприйняття вчителя. Система ціннісних орієнтирів як «крила» для творчої діяльності вчителя. Суть проблеми «як побороти страх перед новим». Поняття «творча особистість» як показник професіоналізму вчителя. Здоровий баланс професіонала у здатності до перетворення.

Позитив без наслідків для вчителя. Чому не можна зупинитись на досягнутому? Система ціннісних орієнтирів вчителя як відповідальність за свій розвиток (вихід за обмежуючу сферу удосконалення). Зіставлення розробленої учасниками схеми «імідж вчителя» та схеми семи ролей вчителя. Професіоналізм вчителя як постійний рух уперед до нових сфер прояву своєї особистості. Здатність розширяти простір свого прояву (*виходити за межі своїх досягнень*) – це й є відповідальність за свій розвиток.

Мистецтво вчитися, або обдарованість від слова «дарувати» (коли час дарує нам шанс). Системність світогляду майбутнього вчителя як основа для колективного руху. Система цінностей учасників заняття крізь призму колективного узгодження інтересів. Розвиток індивідуальності як сходження на вершину творчого розвитку особистості вчителя в режимі колективного малюнка. Професіоналізм вчителя як постійний рух уперед через нестандартну обдарованість. Здатність до індивідуального розвитку на основі реалізації колективних цілей – *дисципліна, відповідальність та єдність з багатоманіттям світу*.

Соціум – це не SOS у розвитку! Єдиний спосіб реалізації нестандартності вчителя – вихід у соціум. Система ціннісних орієнтирів вчителя як спосіб руху до реалізації у суспільстві. Алгоритм нестандартного (системного) мислення, або план здійснення мрій. Межа між соціальним та індивідуальним. Якість вчителя – *здатність поставити загальне понад особистим*. Час, який завжди дає нам шанс для розкриття унікальності.

Вперед і тільки вперед (або що робити, якщо хочеться обернутися). Культура цілеорієнтації

вчителя як системність бачення навколишнього світу, важливість *бачення перспектив* подальшого розвитку (в тому числі – бачення учасниками перспектив їх розвитку в творчій майстерні).

У ході реалізації занять творчої майстерні її учасників вдалося підвести до переходу від колективно-несвідомої до колективно-свідомої сфери прояву, від особистого блага (особисті цілі участі в роботі майстерні) до загального (узгодження особистих цілей кожного учасника майстерні з цілями та завданнями колективу учасників майстерні, а таким чином – єднання яскравих особистостей), що можна оцінити за ступенем їх активності та ініціативності.

Отже, можемо сформулювати певні висновки. Залучення універсальних підходів розкриває нові можливості інтеграційних процесів в освіті, таким чином, створюючи можливості співробітництва, кооперації на різних рівнях освітнього процесу; дозволяє поглянути на нові перспективи розвитку освітніх систем, що є незаперечно важливим для формування особистості майбутнього вчителя у формуванні нового творчого причинно-системного світогляду та відповідного йому причинно-системного мислення; дозволяє розкрити зміст колективно-свідомої творчості та її переваги у системі підготовки майбутнього вчителя-біолога.

ЛІТЕРАТУРА

1. Добшикова Г. П. Введение в педагогическую системологию. Интегрально-системная, кардинальная педагогика / Добшикова Г. П. – Миасс: ГЕОТУР, 2006. – 193 с.
2. Ермаков Д. С. Экологическое образование: от изучения экологии – к решению экологических проблем / Ермаков Д. С., Суравегина И. Т. – Новомосковск: НФ УРАО, 2005. – 142 с.
3. Закон України «Про вищу освіту» // Освіта. – 20 – 27 лютого 2002 р.
4. Підласий І. П. Практична педагогіка або три технології. Інтегрований підручник для педагогів ринкової системи освіти / Підласий І. П. – К.: Видавничий дім «Слово», 2004. – 616 с.
5. Поляков В. А. Универсология / Поляков В. А. – М.: Амрита-Русь, 2004. – 320 с.
6. Поляков В. А. Психосистемология: Интегрально-системная, кардинальная психология / Поляков В. А. Полякова И. Ю. – Минск: ВЭВЭР, 2003. – 352 с.